

շուրջ զիւրեաւ ունի բուսեալ ճառագայթածեւս զտերեւովն, Կիւրեղ, Կոչ. ընծ., տպ. Վիեննա, էջ 321: Անկանոն այս հատուածը այսպէս կ'ուզէ պարզաբանել հրատարակիչը իր ծանօթագրութեան մէջ՝ (անթեմ = ἀνθεμία) նշանակէ զտունի ինչ արջնդեղոյ, որ Բազմապատիւ շուրջ զիւրեաւ ունի ծաղիկս ճառագայթածեւս զտերեւովքն, էջ 335 (ծանօթ. 6): Այս ծանօթագրութեան հետեւելով անտարակոյս իր կարգին եւ նորայր՝ կ'առաջարկէ իբրեւ ուղղագոյն ընթերցուած «որ Բազմապատիւ» եւ կամ կը բաղձայ վերապահութեամբ սակայն սրբագրութիւն մը փորձել եւ կարգաւ «բանձար է Բազմապատիւ, որ շուրջ զիւրեաւ ունի» եւ այլն, քննագատութիւն Հայբուսակի Թ. ՃԺԶ: Վերջին այս փորձը ընդունելի չէ, քանի որ համաձայն չէ յոյն բնագրին, որ ունի ἡ γὰρ ἀνθεμία γνώριμος ἐστὶ βοτάνη πολλὰς ἔχουσα πέριξ ἀχτινοειδεῖς φολιάδων ἐκφύσεις (հրատար. Reischl, II, էջ 180—182). Իսկ առաջին փորձը, որքան ալ լուսաբանէ հատուածիս իմաստը, չէ սակայն, գոնէ ինծի համար այնքան հարազատ, որքան «Մեկնիչ վարդապետ» ինքով պահուած լաւագոյն ընթերցուածը, զոր այսպէս յառաջ կը բերէ Այիշան Հայբուսակին մէջ՝ «անթեմ բանջար է երեւելի է Բազմապատիւ ունի շուրջ զիւրեաւ զտերեւովն լուսանման բողբոջն» ու այս ընթերցուածը կրնայ շատ լաւ ներկայացնել յոյն բնագիրը: ԳԺԲԽտարար Կ. Պ. տպագրութիւնը եւ Մատենադարանին Թ. 912 Չեւագիրը պակասաւոր են այս տեղ, հետեւեալը չեն կրնար ոչոք տալ ու վաւերացնել մեր նախնորքի ընթերցուածը՝ մատակարարելով համապատասխան տարբերակը: ՀԲ. գիւրացուցած է ինչպէս զուրս ձգելով հատուածէս խնդրական բառերը՝ «անթեմ այս երեւելի բանջար է. շուրջ զիւրեաւ ունի բուսեալ...» եւ այլն (Ա. էջ 153):

Հ. Ա. ԱՆՈՂԱՆՆԱՆ

ԲԵՆԵՍԻՐԵՆԵՆ ՄԵՆՐՈՒԲ

atibi — անթիւ:

Լենինգրադի մէջ 1927 թ. լոյս է տեսել մի շատ արժէքաւոր ժողովածու, որ կրում է «Լեզուագիտական խնդիրներ թուական անունների մասին» խորագիրը: Այստեղ մի հետաքրքրական յօդուած ունի ի.

Մեջանիւնով, որ վերնադրած է իբր «Թուական անունները խաղերէնի մէջ»¹ (էջ 171—176): Խօսելով այն մասին թէ Խաղերը տասն հազարից վեր թուերը հաշուում էին «տասն հազարներով», նա ասում է որ արձանագրութեանց մէջ այդ թիւը ցոյց տուող նշանների կողքին գրում էին եւ այդ թուի անունը, որ է atibi: Այս բառի մասին նա յիշատակում է Ն. Մառի մեկնութիւնը, առնելով նրա մի գրքից Վան կատարած արշաւանքի մասին (1916 թ.): Նա գրում է՝ «atibi բառի բացատրութիւնը բերում է Մառ իբր at-i-bi, վրացերէն ար-ի բառի զուգահեռով, իր նշանակում է «տասն» եւ bi վերջաւորութեամբ որ այս կամ այն նշանակութիւնն ունի, զուգէ նաեւ մի ամանց է յոգնակի թուի: Ուրեմն Մառ atibi բառը արտհում է իբր at-i-bi, ուր at-i վրաց «տասն» բառն է — ար-ի, իսկ bi-ն մի ամանց:

Մեղ թւում է, որ այս բացատրութիւնն անընդունելի է, որովհետեւ նա բառի մի մասը մեկնում է, միւսը թողնելով անորոշ: Անընդունելի է նաեւ այն պատճառով, որ վրաց ար-ի — «տասն» բառը բարդութեանց մէջ մտնում է իր անհոլով կամ անկերպարան ձեւով իբր ար. այսպէս՝ ար-աւի — «հազար» (բառացի՝ «տասն հարիւր»), «ար-էրք-մէտի, որ սղելով դարձած է ք-էրք-մէտի — «տասնումէկ» (բառացի՝ «տասն մէկ աւելի») եւ այլն²:

Ուրեմն բառը ոչ թէ պէտք է արտհել ու գտնել իբր at-i-bi, ուր a-ն ժխտական մասնիկ է, ինչպէս ա-կամայ բառի մէջ, իսկ +ibi-ն մեր թիւ բառի նախաւոր ձեւն է: Ի՞նչ էին արտասանում Խաղերը, տիրի թէ Քիբի. զրութեան tibi ձեւն այս մասին ոչինչ ապահովութիւն չի կարող տալ: Այբուբենի տառերը շատ յաճախ համարժէք չեն իրանց նիշած հնչիւններին: Այսպէս օրինակ Լատինները մինչեւ վերջն էլ տար-

¹ Языковедные проблемы по числительным I Сборник статей. Ленинград 1927.
² Տե՛ս Ն. Մառ, Բերականութիւն Վանի վարդիկի լեզուի, էջ 71, § 90. Грамматика древне-литературного грусинского языка, Ленинград 1925.

բերութիւն չդրին լիահնչիւն եւ կիսաձայն ձայնաւորներ նիշող գրերի միջեւ. նրանց համար I գիրը ե'ւ յ էր ե'ւ ի, ինչպէս V գիրը ե'ւ լ էր ե'ւ ու: Հնչիւնները իրօք տարբեր էին, բայց գրերը նոյն էին³: Այդպէս կարող էր լինել եւ Խաղերի համար. է կարող էր եւ ա հնչուել եւ ք: Յամենայն դէպս վիճելի չէ, որ ա եւ ք լծորդ են, ուստի եւ տիրի եւ քիրի — նոյնարժէք:

Ուրեմն մենք ունինք Քիրի, ուր բ-ն երկու ձայնաւորների միջեւ օրինակէս սղելով՝ պիտի դառնար լ եւ բառն ստանար Քիրի ձեւը: Այս փոխանցումին իբր օրինակ կարող է ծառայել մեր հին ու նոր գործիական հոլովների լ (վ)-ը (բանիւ, գործով, կարգաւ, դանձու, որ նախապէս եղած են իբի, արի, որի⁴: Այս հաշուով Քիրի կարող է վերականգնուել իբր Քիրի, Քիրի կարող է վերականգնուել իբր Քիրի, ինչ որ տեսնում ինք խաղական a-tibi բառի մէջ:

Թիրի կամ որ նոյն է Քիրի բառն անշուշտ եղած է յարաշէտ իբր Քիրի, Քիրի որի հետեւանքով վերջին ձայնաւորը պիտի սղէր եւ բառին տար Քիւ կերպարանքը: Այսպէս ուրեմն a-tibi, այլ բան չէ քան a-tiwi, այսինքն ա-քիւ, որ է անթիւ, անհաշիւ, անհամար: Գալով ա ժխտականին, որ ան է մեր «անթիւ» բառի մէջ՝ կարելի է երկու մեկնութիւն տալ: Առաջին. անհաշիւն չէ, որ Խաղերէնի բարբառներից մէկի մէջ, որ սակայն զրականութեան չի բարձրացած, ինչէր an-tibi մի ձեւ, որ բուն իսկ նախաձեւը կը լինէր մեր անթիւ բառի երկրորդ. մեր լեզուի մէջ հազիւ մի քանի բառ են մնացել ա ժխտականով. թւում է թէ ան ժխտականը փոխարինած է նրան: Այդպիսի մի փոխարինութիւն մենք նկատում ենք չ ժխտականի հաշուին: Մեր աւելի քան վեցհարիւր շուրջ սխառող բառերի մէջ կան շատ-շատերը, որ ժխտական են, բայց այսօր չեն հանդիպում ոչ ժողովուրդի բերանում, ոչ զրականութեան մէջ. նրանց փոխարինած են ան ժխտականով բառեր. շանցաւորը դարձած է «անանցանելի», չաջողութիւնը «անյաջողութիւն» եւ այլն: Այս նոյն ան ամանցը, որ հարձած է չ ժխտական ձեւերը, կարող է փոխարինած լինել եւ ա ժխտական ամանցին:

Ուրեմն ան-ը կամ ժախտականից է ա ժխտականին, բայց գրի չի առնուած, կամ եկած է նրանից յետոյ եւ փոխարինած է նրան:

Նախնական ժողովուրդներ սահմանափակ չափով թուական անուններ ունէին: Ոմանց համար երեքից աւելին արդէն «չատ» էր, «անհամար», «անթիւ». ոմանց համար այդ անհաշիւ քանակութիւնն սկսում էր հինգից կամ տասնից յետոյ: Խաղերի համար «անթիւ» եւ «անհամար» դադարաւորները նոյնացած էին տասն հազարի հետ. երբեմնի «անթիւ» բառը նրանք կիրարկում էին տասն հազարի համար: Դրանից յետոյ նրանք ուրիշ մեծութիւն չէին ճանաչում իբր զատ դադարաւոր. դրանից յետոյ հաշիւները գնում էին տասնհազարներով. 52.000 գրելու համար նրանք գրում էին 5 atibi 2 (հազարի նշանը) (էջ 172):

Այսպիսով a-tibi նշանակում է ե'ւ անթիւ, անհամար ե'ւ միաժամանակ տասնհազար: Այս մեկնութիւնն լիովին զուգահեռ է իմ այն մեկնութեան, որ տուած եմ մեր «բիւր» բառին «Հանդէս Ամսօրեայ»-ի մէջ: Այդ բառն այնտեղ վերականգնած եմ իբր բիւ-ամար, այսինքն ան-համար, անթիւ, շատ: Բայց ինչպէս գիտէք բիւր նշանակում է միաժամանակ եւ տասն հազար: Զուգահեռը կատարեալ է թէ ձեւաբանական տեսակէտով եւ միանգամայն համապատասխան է մարդկային մտքի թիւիմացական զարգացման:

Մեր լեզուի մէջ երկու բառ են եղած «անթիւ» եւ «բիւր», որ նշանակած են թէ՛ անհաշիւ, շատ եւ թէ՛ տասն հազար: Դրանցից «անթիւ» բառը խաղական ժառանգութիւն է, իսկ «բիւր» բառը իրանական: Հին հայերի լեզուական գիտակցութիւնը այդ երկու նոյնիմաստ բառերը կապած է երկու տարբեր դադարաւորի. նա գտած է «անթիւ» եւ «անհաշիւ» դադարաւորը «տասն հազարի» դադարաւորից: Խաղական a-tibi բառը նա կապած է անթիւ, անհամար, անհաշիւ, դադարաւորներին եւ զանց արած է նրա միւս նշանակութիւնը, որ է «տասն հազար»: Իսկ իրանական «բիւ-ամար — բիւր» բառը նա կապած է «տասն հազար» դադարաւորին եւ անտես արած ու մոռացած է նրա «չատ», «անթիւ», «անհամար» նշանակութիւնը, որով երկու բառերի իմաստը մի կողմից նեղցած, միւս կողմից երանգաւոր-

³ Տե՛ս A. Meillet et J. Vendryes, Traité de grammaire comparée des langues classiques, 1927. էջ 31, § 39.
⁴ Տե՛ս A. Meillet, Esquisse, էջ 47, § 36.